

смирио. На томе се конаку врло мало спавало, јер је стари Капор умео лепо и верно да прича своје доживљаје.

Карван се, иза аустријске окупације, састајао највише од 20—30 коња. Пред карваном је ишао *калауз* под бронзом. Иван Билинац из Жешча казиваше да му ханџије на путу од Сјенице до Скопља нису никад наплаћивале конак за калауза, и чим би чуле бронзу излазиле би далеко преда њ, да му предаду добродошлицу.

Старешина карвана, *крамар*, имао је *јахалицу*, а остале су кириџије ишле пешке, њега питале и слушале, а он је био њихов заступник код власти и трговаца. Он се с њима годиио за пренос робе и плаћао кириџијама на оку. Он је био поверљива личност и носио је писма и новце трговцима у Дубровник и обрнуто.

Роба се преносила на самарима у костретним врећама („харари“), мешинама, сандуцима и кабачама вешто конопцима увезаним за самар, тако да није кривало ни на једну страну, те би се ретко кад товар померио. Товарила су обично по двојица кириџија пошто би, претходно, *џраћке* од самара подсошили, зато су стално собом носили *сохе* на коњима. Кад би даждело или снег падао товари су покривани костретним покровцима и чајничким ђебетима.

Најтежи је пут био уз Сутјеску, јер је био веома узан и стрмен, зато су кириџије морале местимице да отоваре и на себи преносе, јер се често дешавало да се коњ отисне низа страну, па заглави и он и роба. Још се виде и данас просеци, т.зв. *хаџури*, које су правили Хаџивуковићи из Фоче да се лакше може пролазити тим опасним стазама.

Учећи гимназију у Дубровнику путовао сам за све време школовања с кириџијама, те сам по сећању написао ову белешку, коју сам лањске године проверио бавећи се неколико пута у ономе крају.

Др. Ристо Јеремич.

УЖИЧКА ПОЖЕГА

За римско доба Пожега је била знатно место. Само је онда, изгледа, лежала с десне стране Скрапежа, на узвишенијем заравању садањих села Висибаве и Расне. На ономе месту, на коме је сад Пожега, нема никаквих трагова од старине, осем моста, на Скрапежу, за који Каниц вели да је српска средњовековна грађевина, а Милићевић да је римска.

За средњовековне српске државе је, судећи по једној песми народној (*Бан Милушин и Дука Херцеговац*), Пожега била резиденција обласнога старешине. У тренутку ослобођавања је постојала *пожешка нахија*, али је нахијско место био Карановац, затим Чачак.

По ослобођењу је постало среско место у срезу црногорском, док се, затим, новом административном поделом, није образовао срез пожешки са седиштем у Пожези.

За Турака је, извесно, била сасвим мало и незнатно место, у коме су становали они Турци, што су у непосредној околини имали читлуке и спахилуке. Из Пожеге су Турци исељени тек 1830. године; дотле је у њој једва и било Срба. Срби су се тек тада отпочели у њу усељавати, те је и ако среско место, са пијачним даном (субота) и великим панађуром (о Петровудне), 1844. год. једва имала 38 кућа са 90 душа, а 1870. год. тек 109 пореских глава.

Са *Курлагине крајине* је кнез Милош заповедио те су Срби из Ужица пресељени 1832. год. у Пожегу, да би их одвојио од љутих

ужичких Турака. Али на многе молбе да се врате и на тешке жалбе да им деца у Пожези помреше, већ су 1835. год. враћени натраг, у Ужице. Главни разлог жалбама на Пожегу и молбама да се у Ужице врате биће у економским условима: у Ужицу су били развијени занати и трговина, у Пожези не; околина ужичка, богата стоком, која се онда куповала и гонила у Сарајево и Дубровник, била је сразмерно добар потрошач; околина пожешка, стоком нејака и са земљорадном која је подмиривала само кућне, породичне потребе, није могла дати рада и зараде толиком свету који је у Ужицу навикао на жив рад и добар пазар.

Па и много доцније је Пожега остала слабога привреднога значаја. Имала је пазарни дан, као што су га до скоро, под Турцима, имала извесна села у Македонији, али су на пазарни дан долазили дућанџије из Ужица и продавали сељацима еспап; то је доказ да у самоме месту није било ни заната, ни трговине. Ужички трговци су имали покретне дућане, на колицима, од дасака направљене, па су их на пијац изгонили и отварали, те еспап продавали пазарнога дана; кад се, пак, пазарни дан сврши — понова их затварали и превлачили у нечије двориште или под нечији наслон на чување — до другог пазарнога дана.

Пожегу су тада обилазили готово сви путеви: од Ивањице, Ариља и Драгачева се ишло у Ужице уз Ђетињу и газило на Џогазову Броду код Рупељева; један део Драгачева и један део Црне Горе је ишао у Чачак; други део Црне Горе и цела Лужница је ишла у Ужице; само неколико најближих села, неодољиво упућених на Пожегу, долазило је на пожешку пијацу.

Пожега се, као што је речено, изгледа отпочела засељавати тек по исељењу Турака (1830.), па и тада благодарећи околности да је среско место. Засељавање је вршено из околних села: Годовика, Почече, Горобиља, Расне, Рогу, Табановића, Жудовине, Засеља, Добриња, Жевице и т.д. Из даљине је седамдесетих година био један Сарајлија, месар, али је убрзо пропао и одселио се. Свега двојица су се заимали и ту остали: Мосто (Мостарчић) од Мостара и Карган (Каргановић) из Босанске Крајине или из Лике, који су трговали са свињама (палоцијом): куповали их по околним селима и продавали или у Митровици (сремској) или у Шопрону. Шесетих година се био доселио у Пожегу један столар, Јаков Силберхорн, који је био у уважењу тога ради, што је само он оправљао прозоре и урезивао стакла и израђивао мртвачке сандуке. Али се он, мада породичан човек, сместа одселио у Београд чим је први Србин столар у Пожегу дошао. У том времену се у Пожегу населио и један кочијаш из Баната, који је саобраћајући за Ужице и Чачак, који пут и даље, обезбеђивао себи пристојан живот. Покушаји Браће Чолића, који су после у Крагујевцу постали милиунари, да се у Пожези настане с дуванџијском радњом, пропали су после годину дана, извесно с малобројности потрошача и неразвијености пијаце. Под таквим приликама, какве су у Пожези владале све до после 1880. год., одржавали су се само 5—6 опанчара, неколико пекара (који су више рачунали на зараду од клања и печења ситне стоке него ли од вађења хлеба), двојица бојација и неколико механџија и дуванџија. Тада је било свега један обућар и ниједан кројач, сукнено одело се давало на израду сеоском мајстору а „немецко“ је поручивано у Ужицу. Постајао је још и један пушкар, али му је посао тако ишао, да би скапао од глади кад не би, у исто време, био клисара у цркви и чауш на свима свадбама.

Основа исхране становника, с изузетком свега неколике имућније породице, био је кукурузни хлеб (*кукуруза*), што га је свака кућа ме-

сила и пекла у црепуљама, с пасуљом (посним уз посне дане и с пастрмом кад је мрсан), киселим купусом с пастрмом и сувим месом. Преко лета је пристављана боранија (најчешће посна) или чорба од патлицана. Патлицани су се отпочели били по где-где гајити тек при крају седамдесетих година и у храни су трошени само зелени. Чим би узрели, више се нису брели и трошили, већ су остављали кокошима да их искљуцају.

Са слабога рада и танкога економскога стања су сви пости строго провођени као у испосничким ћелијама, па уз њих још и сваки петак и свака среда. Старије жене, (па и млађе, којима су деца мрла), нису јагњећега мяса окушале пре Спасовудне; разлог за то им је било веровање. Али је и томе веровању на дну основе био, у ствари, економски фактор: немаштина и побожност су складно деловали да се оскудна средства у исхрани приштеде.

Тек после 1880. године отпочиње нешто живљи привредни живот Пожеге. Већа производња цереалија отвара трговину са тим артиклом; у зрну га пожешки трговци отпочињу продавати млину у Чачку и трговцима у Крагујевцу, а прерађеног у брашно извозити за потребе турских гарнизона у новопазарски санџак. Суве шљиве (у последње време и пекмез) постају такође знатан и снажан предмет трговине.

Духовни животи Пожеге је шесетих и седамдесетих година био тих, миран. Како је оно мало занатлија и дућанија имало нешто живљега пазара само пазарнога дана (суботом), то су се осталих дана преко недеље, нарочито лети, бавили послом на који су у селу били навикли: обрађивањем повртњака и њива, гајењем стоке и припремањем кућних потреба. Само би недељом старији отишли у цркву а младеж би, ако би било лепо време, на ливатку играла. О Богојављењу и о Великој Госпојини би, после црквене службе, били велики сељачки сабори и играла сељачка кола, у чему би и варошани уживали. Осем слава и свадби, које су у једном мирном и тихом месту били читави догађаји, Пожежани би имали и по који *бал* у зимској сезони, нарочито *Ойшински Бал* о Новој Години и *Школски Бал* о Св. Сави. Кад би ко на који од тих балова био позван, сматрао би то за особиту част, па и најсиромашнији не би изостао. — Иначе је типична тишина и мирноћа одговарала економској слабости становништва, јер: весело срце кудељу преде, а веселост срца је условљена материјалним обезбеђењем.

Просвета је увек била предмет особите пажње тога са села насељенога света: још релативно рано је Пожега добила мушку а по том и женску основну школу, сад има и нижу гимназију. Из Пожеге и околине су се тројица младића школовала у нашој првој пољопривредној школи у Топчидеру (затворена је 1859.). Све до 1880. били су учитељи пореклом из најближих села. Један је пожешки син још седамдесетих година учио (и недовршио) медицину, а Пожега се у своје време поносила што су командир, четовође, водници и народни војници пожешког батаљона били храбри у рату за независност.

Најдраже су забаве биле: скакање, бацање камена и кошије. И у тим утакмицама су се појављивали и најугледнији људи из вароши: председник општине, кметови, трговци и занатлије. А кад се трчи кошије (тркачка стаза, како се сад зове, почињала је од моста на Скрапежу па се свршавала на Перишића Брду), онда је и старо и младо излазило да је гледа и о том се догађају после дуго причало.

Драгиша Лапчевић.